

Trpnik z izraženim vršilcem v slovenščini: korpusna raziskava

*Tamara Mikolič Južnič**

*Agnes Pisanski Peterlin***

Izvleček

Prispevek se osredotoča na primere trpnika z izraženim vršilcem, izraženim s strukturo *s strani + samostalnik v rodilniku*, saj je ta struktura pogosto označena kot problematična, vendar je le redko predmet obravnave v literaturi. Namen prispevka je ugotoviti, kako pogosto se trpnik z izraženim vršilcem pojavlja, v katerih besedilnih vrstah je najpogostejši in zakaj. Primeri trpnika z izraženim vršilcem so bili izvoženi iz korpusa Kres. Rezultati kažejo, da se v korpusu pojavljajo praktično vse možne slovnične oblike trpnika. Podrobna analiza primerov, identificiranih v posameznih podkorpusih korpusa Kres, potrjuje, da je raba strukture zelo odvisna od besedilne vrste. Zadnja faza raziskave preučuje morebitne razloge za rabo trpnika z izraženim vršilcem. Podatki nakazujejo, da bi lahko bil rabljen kot sredstvo za zmanjšanje odgovornosti vršilca za dejanja, izražena s trpnim glagolom.

Ključne besede: trpnik, izražen vršilec, korpusna analiza

* Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, tamara.mikolic@guest.arnes.si.

** Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, agnes.pisanskipeterlin@ff.uni-lj.si.

Abstract – The passive with the agent in Slovene: A corpus study

This paper focuses on instances of the passive voice with an overt agent expressed by the structure *s strani + noun in the genitive case*, as it is and often singled out as problematic, but seldom addressed in the literature. The aim of the paper is to establish how often the passive with an overt agent occurs, and which genres it occurs in most frequently and why. Instances of the passive with an overt agent were extracted from the Kres corpus. The results show that virtually all possible grammatical forms of the passive can be found in the corpus. A detailed analysis of the instances identified in the individual subcorpora of Kres confirmed that the use of the structure is highly dependent on the genre. In the last step of the analysis, possible reasons for the use of the passive with an overt agent are explored. The evidence suggests that it can be used as a device to reduce the responsibility of the agent for the action expressed by the passive verb.

Keywords: passive, overt agent, corpus analysis

1 Uvod

Trpnik v sodobni slovenščini predstavlja izziv tako z vidika slovnično-diskurznega opisa kot z vidika pragmatike. Kot slovnična oblika ne zahteva, da se izrazi vršilec dejanja, kar se zdi eden od pomembnih razlogov za njegovo uporabo. Kljub fleksibilnosti besednega reda v slovenščini pa jezikovni sistem dovoljuje tudi možnost trpnika z izraženim vršilcem dejanja. Postavlja se torej vprašanje, zakaj in v kakšnih primerih se ta oblika uporablja. V pričujočem prispevku se osredotočiva prav na to tematiko, in sicer na podlagi analize avtentičnih pisnih besedil v slovenščini, kot so izkazana v referenčnem uravnoteženem korpusu slovenskega jezika Kres. Raziskovalni vprašanji, iz katerih izhajava, sta: 1. kako pogosto se pojavlja trpnik z izraženim vršilcem dejanja v korpusu Kres; in 2. v katerih podkorpusih in zakaj se ta oblika pojavlja.

2 Pogled na trpnik v slovenskem jezikoslovju

2.1 Pretekle raziskave

V slovenskem prostoru je del strokovne javnosti do trpnika, zlasti trpnika z izraženim vršilcem dejanja, nekoliko zadržan in skozi šolski sistem se tak pogled prenaša tudi na širšo populacijo. Na to nas posredno opozarja tudi Slovenska slovnica

Jožeta Toporišiča (1991, 2000), v kateri preberemo, da je trpnik sicer »prav normalen kot pretvorba stavkov s splošnim vršilcem dejanja« (Toporišič 2000: 502), da pa je rabljen (samo) v strokovnih besedilih in še tam naj ne bi pretiravali.

Čeprav naj bi torej šlo za obliko, ki ni povsem dobrodošla v slovenskih besedilih, se trpniku posveča v zadnjih letih vedno več pozornosti. Doktorska disertacija Mojce Leskovec (2015) in članek, ki temelji na analizi disertacije (Leskovec 2016) opisujeta strukturo trpnika z vidika jezikoslovne obravnave skozi zgodovino slovenskega jezika. Logar Berginc in sod. (2016) se osredotočajo na korpusno analizo trpnika v strokovnih besedilih korpusa KAS, rezultate pa primerjajo z izsledki iz korpusa Kres, ki je bil uporabljen tudi v pričujoči raziskavi. Iskra (2015) v svojem diplomskem delu skuša ugotoviti, kako se raba trpnika spreminja v zadnjih desetletjih, Gönc (2006) pa je opazovala trpnik in njegovo rabo v luči oblikovanja novinarskega diskurza z ideološkega vidika. Primerjalno se trpniku posvečata Čibej in Orel Kos (2015), ki iščeta prevodne ustreznice angleških trpnikov v slovenščini in švedščini. Z drugačnega, teoretično jezikoslovnega vidika pa se s trpnikom ukvarja Orešnik (2007), ki v okviru teorije naravne skladnje ugotavlja, da je deležniški trpnik pogostejši od reflektivnega *se* trpnika ter da ima slednji nekatere druge omejitve pri rabi.

Toporišičevo mnenje je gotovo utemeljeno tudi na starejših jezikovnih priročnikih za slovenščino in se je skozi slovensko slovnično zgodovino le redko spreminjalo, kot povzema Leskovec (2016). Avtorica pravi, da so začetna slovenski slovnici namenjena besedila, ki so omenjala trpnik, predvsem navajala njegov obstoj in izkazovala nevtralen odnos do tega slovničnega sredstva, pozneje pa se, v času 19. stoletja, pa vse do leta 1934, ko je izšla četrta izdaja Breznikove *Slovnice za srednje šole*, v večini pojavlja posredno ali neposredno odklonilno mnenje, medtem ko v novejših delih, vključno s Toporišičem (2000), trpnik ponovno pridobi status sprejemljivega slovenskega izraznega sredstva, ki pa je večinoma omejeno na določene žanre (npr. zgoraj omenjena znanstvena in strokovna besedila). V Breznikovi slovnici iz leta 1916 je na primer zabeleženo: »Posebej pomni: slovenski jezik se trpne oblike ogiblje kolikor moči in rabi rajši namesto nje tvorjeno konstrukcijo, zlasti kadar si more pomagati s 1. ali 3. osebo množine ali z 2. osebo ednine« (Breznik 1916: 151). Na podobne poglede naletimo tudi v Bunčevi slovnici iz leta 1940: avtor eksplicitno pravi: »Pomni, da se slovenščina izogiblje pasiva! Izražamo se raje aktivno« (Bunc 1940: 106).

A čeprav slovnični opisi skozi relativno dolgo obdobje bolj ali manj izrecno odvrčajo od rabe trpnika, je struktura, kot ugotavljajo tudi Logar Berginc in sod. (2016), vse prej kot redka tako v splošnih besedilih kot – še bolj izrazito

– v specifičnih vrstah strokovnih besedil. Lektorsko društvo Slovenije na svoji spletni strani¹ v članku o trpnem načinu v slovenščini (Tasič 2016) med drugim navaja najpogostejše besedilne vrste, v katerih naj bi se trpnik pojavljal: strokovna in znanstvena besedila, uradna besedila (čeprav ni pojasnjeno, kaj naj bi sodilo v to skupino), uradovalna in pravna besedila, zlasti za to, da se ne omeni oziroma izpostavi vršilca dejanja.

Čeprav gre pri trpniku samo za pretvorbena obliko tvornika (pri čemer velja, da je vsak trpnik mogoče pretvoriti v tvornik, medtem ko obratno ne velja), je tvornik v slovenskem jeziku praviloma pogostejši. Drugače je le v strokovnih in znanstvenih besedilih – tam je zaradi gospodarnosti in nazornosti, če delovalnik/vršilec glagolskega dejanja ni pomemben, pogosto uporabnejši trpnik, ob tvornem in trpnem načinu pa se tudi tam uporablja še brezosebni način, torej s splošnim vršilcem. (Tasič 2016)

2.2 *Oblike trpnika*

Deležniška oblika trpnika, ki je predmet pričujoče analize, je ena od slovenskih neagentivnih struktur, torej tistih, kjer vršilec dejanja ni izražen oz. je izražen posredno v obliki drugih stavčnih elementov, ne pa osebk. V skladu s Toporišičevo slovnico (2000) slovenščina pozna dve obliki trpnika, deležniško in reflektivno. Deležniški trpnik se tvori z glagolom *biti* v danem času oz. naklonu in deležnikom na *-n/-t*: primeri 1–4 ponazarjajo rabe za povedni (primeri 1–3) in pogojni naklon (primer 4) ter za nedoločnik (primer 5), najdene v korpusu Kres (prim. razdelek 4).

- (1) V prvem delu so analizirani načini prevoza po posameznih relacijah in po skupinah dnevnih vozačev (osnovnošolci, srednješolci, študentje in delavci). (Internet, Zrc-sazu.si 2010) – trpnik sedanjika
- (2) Za najkoristnejšo igralko tekmovanja je bila izbrana Tonje Larsen. (Internet, 24ur.com 2010) – trpnik preteklika
- (3) Kdo bo torej izbran v to prvo jurišno ekipo. (Leposlovje, Cvetič 2003) – trpnik prihodnjika
- (4) Če pobudnik ne bi bil nezakonito izbrisan iz registra stalnih prebivalcev, kljub kazenski obsodbi ne bi izgubil dovoljenja [...] (Internet, varuh-rs.si 2010) – trpnik pogojnika
- (5) Vaje morajo biti izbrane tako, da ne škodijo ženskim organom. (Leposlovje, Leskošek 2002) – trpnik nedoločnika

1 <http://www.lektorsko-drustvo.si/jezikovni-pogovori/trpni-nain-v-slovenini>

Ob tem naj opozoriva tudi na številne primere, kjer prihaja do elipse pomožnega glagola in s tem izražanja trpnega naklona zgolj z deležnikom (primer 6), pa tudi take primere, kjer je deležnik rabljen v vlogi levega prilastka, vendar je njegova narava izrazito glagolska, na kar lahko kaže tudi prisotnost vršilca dejanja ob deležniku (primer 7).

- (6) [...] od dejansko plačane cene ali cene, ki jo je treba plačati za blago, kupljeno za uvoz v Slovenijo; [...] (Drugo, Državni zbor RS 1994)
- (7) [...] dovolil, da je s strani prorektorja imenovana komisija lahko pregledala potrebno dokumentacijo. (Internet, uni-mb.si 2010)

Refleksivna trpna oblika je tvorjena s *se* in je omejena na primere, ko je »predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ ali pa je sobesedilo tako, da se trpna oblika ne da razumeti tudi kot tvorna« (Toporišič 2000: 359). Refleksivni trpnik se lahko pojavlja v različnih glagolskih časih: navedeni primeri iz korpusa Kres so v sedanjiku (8), pretekliku (9) in prihodnjiku (10).

- (8) Knjiga se bere kot detektivka, saj avtor pred nami počasi razkriva koščke epidemoloških dokazov. (Internet, zrc-sazu.si 2010)
- (9) Dr. Hubert Požarnik je bil zraven, ko se je gradila demokracija. (Internet, Dnevnik 1999)
- (10) Prostor, na katerem se bo gradil kompenzacijski bazen, je zanimiv samo za lastnike gozdnih parcel. (Časopisi, Dnevnik 2000)

Ob navedenih pa obstajajo še druge omejitve rabe trpnika na *se*, ki jih omenja tudi Orešnik (2007: 33): »Trpnik na *se* je manj pogosten od trpnika z deležnikom. Trpnik na *se* se namreč rabi domala samo v tretjih glagolskih osebah, trpnik z deležnikom pa v vseh glagolskih osebah«. Glede pogostnosti obeh tipov trpne konstrukcije sicer še čakamo celovito korpusno raziskavo, ki bi na osnovi dejanske rabe potrdila domneve različnih avtorjev. V pričujočem prispevku se omejujeva na analizo rabe deležniškega trpnika, pri katerem je izražen vršilec dejanja, saj so ravno ti primeri v strokovni literaturi pogosto odsvetovani (glej razdelek 3) in zato zahtevajo posebno pozornost z vidika rabe.

2.3 Izražanje vršilca dejanja v trpnem načinu

Toporišič (1991: 297) nedvoumno navaja, da se trpnik v slovenščini uporablja, kadar želimo pozornost usmeriti na »tistega (tisto), ki ga prizadeva glagolsko dejanje, zamolčati ali potisniti ob stran pa (iz)vršilca glagolskega dejanja«. V skladu s to težnjo je po avtorjevem mnenju vršilec dejanja izražen kvečjemu s

prislovnim določilom izvora (ibid.) ali pa je izpuščen, in sicer »kadar ni važen ali pa ga nočemo ali ne moremo ugotoviti«. K vršilcu dejanja v trpnih konstrukcijah se Toporišič vrne še na drugih mestih svoje slovnice: navede ga med pomeni zvez, ki izražajo lastnost (ibid.: 351–352), ter pri prislovnem določilu vršilca (ali izvora) glagolskega dejanja (ibid.: 494). V primerih, ki jih navaja, je uporabljena predvsem konstrukcija s predlogom *od* (*Nisi preganjan od vseh*), ob tem pa navede tudi primere, kjer naj bi bilo prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja uvedeno z drugimi predlogi, kot so *iz* ali *z* (*Ograja je napravljena iz desk*, *Mesto je obdano z zidovi*), vendar ob te primere sopostavi tudi take, v katerih ni prisoten trpni naklon (*Pododoval sem po stricu*, *Vzemi si na posodo od banke*, *To smo zvedeli od soseda*, *Ta kruh je iz moke*), ki strogo gledano niso predmet najine razprave.

V starejših delih, posvečenih slovenski slovnici, praviloma najdemo omembe izražanja vršilca dejanja, ki je sicer lahko poimenovan nekoliko drugače (npr. povzročitelj dejanja, delovalnik, osebek aktivnega stavka, sredstvo). V slovnici iz leta 1934 Breznik razloži svoje stališče: »Trpnik se v slovenščini redko rabi, n. pr. *opikan od komarjev*, *od črvov sneden*. Večinoma se rabi po zgledu tujih (neslovanskih) jezikov, če govorimo o povzročitelju dejanja, n. pr. *Sovražniki so bili premagani od vojakov*« (Breznik 1934: 138).

Prav v zvezi z izražanjem »povzročitelja dejanja« oz. vršilca Breznik (ibid.) sicer omenja tri načine, kako ga lahko izrazimo, in sicer s predlogom *od*, kot v zgoraj omenjenih primerih, s predlogom *s/z*, ko gre za sredstvo oz. neživega vršilca (*so bili premagani z orožjem*), *Ne dajmo se slepiti z lepimi besedami*) ter s predlogom *po*, ko gre za živega vršilca (*Kraljica je bila obveščena po posebnem slu*, *Prerokovano je bilo po preroku*).

V zvezi z vršilcem dejanja Bunc (1940: 106) omenja le izražanje sredstva, za katerega navaja rabo predlogov *po* in *s*. Bajec in sod. (1956) prav tako navajajo, da je »osebek aktivnega stavka« navadno izpuščen, saj »poudarek ni na njem«. V primeru, ki ga navajajo (Bajec idr. 1956: 221), je v oklepaju uporabljena zveza s predlogom *od*: *Sin je bil pohvaljen (od očeta)*, pri čemer pa na drugem mestu (ibid.: 267) navedejo rabo »v trpni obliki za izražanje vzroka in izvora: *opikan od komarjev*; *zažgan od strele*; *poslan od prijatelja*«² ter poudarijo, da se predloga *od* ne uporablja za izražanje sredstva, za kar priporočajo uporabo predloga *s*: *vas je obdana z griči [...] (napačno: od gričev)*, izjema pa so pri tem primeri z izrazitim poudarkom »izvora«: *od samega cvetja je grob kar zasut*« (ibid.).

2 V navedenih primerih se avtorici nagibava k interpretaciji struktur, uvedenih z *od*, *s/z* ali *po*, kot izražanju vršilca dejanja, bodisi živega ali neživega oz. metaforiziranega.

Žagar (1984) po drugi strani ne odklanja rabe trpnika, niti takega z izraženim vršilcem dejanja, čeprav omenja, da je tvornik pogosteje rabljen. Edina možnost za izražanje vršilca dejanja, ki jo omenja, je predlog *od*, ki mu sledi samostalnik v rodilniku (ibid.: 138). Podobno tudi Kocmut (2013) v svojih priporočilih, kjer se sicer primarno posveča razlikam med brezosebno in trpno konstrukcijo *s se*, postavlja na prvo mesto tiste primere, kjer je vršilec dejanja izpuščen, če pa je že izražen, je to s predlogom *od*. Avtorica sicer sledi tradiciji odklanjanja zlasti deležniškega trpnika v korist tvornika (ibid.: 35).

Poleg omenjenih načinov izražanja vršilca dejanja pa poznamo še enega, in sicer zvezo *s strani + samostalnik v rodilniku*. Izražanje vršilca s to zvezo v skladu z zapisom na zgoraj navedeni strani Lektorskega društva Slovenije, »ni pravilno« (Tasič 2016), vendar je v sodobnem času razširjeno. Isto zvezo – brez sodb o njeni primernosti – v svojih raziskavah omenjata tudi Iskra (2015), ki ugotavlja, da je to edina zveza, ki se pojavlja za izražanje vršilca dejanja v primerih, ki jih obravnava, in zlasti Gönc (2006), ki zvezi pripisuje posebno mesto v določanju ideološke podlage publicističnega jezika. V Medinstitucionalnem slogovnem priročniku³ EU za slovenski jezik se zveza *s strani + rodilnik* pojavlja tako v primerih kot v veznem besedilu (včasih ob nominalizirani obliki glagola).

Če bi sodili po večini zgornjih opisov rabe trpnika z izraženim vršilcem dejanja, ki se med seboj sicer nekoliko razlikujejo, bi lahko sklepali, da je ta oblika v slovenščini rabljena le izjemoma in je pravzaprav nepotrebna. Vendar prav na podlagi tega, da trpnik z izraženim vršilcem obravnavajo priročniki iz različnih časovnih obdobj, se postavljajo vprašanja o njegovi dejanski pogostnosti in rabi. V pričujočem prispevku se osredotočava na problematiko izražanja vršilca dejanja s trpnikom v slovenščini, pri čemer se omejujeva na rabo trpnika z vršilcem dejanja, izraženim z zvezo *s strani + samostalnik v rodilniku*. Natančneje želiva s korpusno metodologijo preveriti dve hipotezi. Prva hipoteza zadeva obliko pojavljanja vršilca dejanja ob trpniku: pričakujeva namreč visoko prisotnost trpnika v širokem razponu slovničnih oblik ob strukturi *s strani + samostalnik v rodilniku*, ki bi lahko bila močan konkurent oblike *z od*. Druga hipoteza se osredotoča na vprašanje vpliva besedilnih vrst oz. žanrov na rabo trpnika: pričakujeva, da se bo v skladu z navedbami v literaturi analizirana oblika trpnika pojavljala različno pogosto v različnih podkorpusih analiziranega korpusa (za natančnejši opis korpusa prim. naslednji razdelek) ter da bo najpogostejša v strokovnih besedilih.

3 Dokument je na voljo na spletni strani publications.europa.eu/resource/genpub/PUB_OA_3110655SLC_PDF.1.2.

3 Korpus in metoda

3.1 *Korpus*

Za raziskavo je bil med razpoložljivimi slovenskimi korpusi izbran korpus Kres kot najbolj žanrsko uravnotežen korpus slovenskega jezika. Korpus je nastal v sklopu projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku v letih 2008–2012 in vsebuje približno 100 milijonov pojavnic. Čeprav je Kres razmeroma majhen korpus z vidika sodobnih standardov, je uravnoteženost in referenčnost tega korpusa odtehtala manjše število pojavnic. Besedila, ki sestavljajo korpus, so nastala med letoma 1990 in 2011 ter so vključena v obliki naključno izbranih vzorčnih odstavkov, ne v celoti, kar zagotavlja večjo raznovrstnost vsebine. Glede na besedilne vrste je korpus razdeljen tako, kot prikazuje tabela 1.

Tabela 1: Sestava korpusa Kres po podkorpusih

Podkorpus	Delež (v %)
Leposlovje	17
Stvarna besedila	18
Časopisi	20
Revije	20
Internet	5
Drugo	20

Uravnoteženost korpusa je bila zagotovljena tudi s pomočjo podatkov, pridobljenih z Nacionalno raziskavo branosti⁴ in Merjenja obiskanosti spletnih strani MOSS.⁵ Podrobnejši podatki o nastanku in zgradbi korpusa so opisani v Logar Berginc in sod. (2012), korpus pa je dostopen tako na spletni strani <http://www.korpus-kres.net/> s pomočjo vmesnika, ki je enak kot za Gigafido in druge korpuse, ki so nastali v omenjenem projektu oz. v povezavi z njim, kot tudi prek portala Instituta Jožef Stefan (<http://nl.ijs.si/noske/index.html>) oz. slovenske raziskovalne infrastrukture CLARIN (<https://www.clarin.si/noske/>) ter njihovega spletnega konkordančnika in orodja za analizo korpusov NoSketch Engine. Konkordančnik omogoča ukazno iskanje in izvoz podatkov v različnih oblikah.

4 <http://www.nrb.info/>

5 <http://www.moss-soz.si/>

Toda če so ostali podkorpusi, navedeni v tabeli 1, razmeroma homogeni,⁶ to ne drži popolnoma za korpus Internet, ki zajema tri novičarske portale (*24ur.com*, *siol.net*, *rtvslo.si*; skupno 8 milijonov besed), 62 spletnih strani ustanov (skupno 10,5 milijonov besed) in 29 spletnih strani podjetij (1,5 milijona besed). Avtorji korpusa (Logar Berginc in sod. 2012: 79) navajajo, da so pri sestavi korpusa »pregledali stanje v tujih korpusih (ki pa je zelo različno /.../« ter da »so bili deleži besed po taksonomiji v KRES-u v končni fazi naša subjektivna odločitev«, kar je sicer pri gradnji tovrstnih korpusov vselej deloma neizbežno (prim. tudi Logar Berginc in Ljubešić 2013). Izbira ima pri posameznih raziskavah lahko večji ali manjši vpliv, zato Logar Berginc in sod. (2012: 79) razkrivajo uporabnikom »to subjektivnost prav zato, da bodo lahko rezultate svojih poizvedb ustrezneje vrednotili ter interpretirali«. Tako se v najinem primeru zdi relevantno, da mestoma ta podkorpus vključuje tako kontroliran⁷ jezik avtorjev uradnih spletnih strani kot (jezikovno) nekontrolirane komentarje uporabnikov, kar velja zlasti za del podkorpusa Internet, ki zajema novičarske portale.

3.2 Metodologija

Raziskava je bila v začetku omejena le na deležniški trpnik in je bila sestavljena iz treh glavnih faz. V prvi fazi so bili podatki avtomatsko izluščeni iz korpusa, v drugi so bili odstranjeni nepravi primeri, tj. primeri, ki za raziskavo niso bili relevantni, v tretji fazi pa so bili relevantni primeri ročno analizirani in kategorizirani.

Kot rečeno, so bili podatki izvoženi iz korpusa s pomočjo ukaznega iskanja. Za boljšo primerjavo so bili podatki izvoženi in analizirani v treh fazah. Ker trpnik kot glagolska oblika v korpusu nima posebne oblikoskladenjske oznake, ki bi omogočila enoznačno iskanje, so bili v začetku izvoženi vsi primeri, kjer se deležnik na *-n/-t* pojavlja v bližini (do 5 besed) glagola *biti*, posebej

6 Podkorpusa Lepslovsje in Stvarna besedila vsebujeta tako izvorna slovenska dela kot tudi prevode iz tujih jezikov, kar pristno odraža razmere na slovenskem knjižnem trgu, ki je izrazito zaznamovan s prevodi (prim. Zlatnar Moe et al. 2015). Ker je bilo v okviru kontrastivnih in prevodoslovnih raziskav pogosto poudarjeno, da se lahko prevodni jezik v rabi specifičnih struktur razlikuje od izvirnega, bi bilo koristno razmejiti dela v omenjenih podkorpusedih, kar zaenkrat ni mogoče in bi bilo zato lahko predmet prihodnjih analiz.

7 Izraz kontroliran jezik (in v nasprotnem pomenu nekontroliran) se nanaša na dva vidika nadzora nad ubesedovanjem: po eni strani je to jezik, ki ga že sami avtorji pri pisanju nadzirajo bolj zavestno, po drugi strani je to tudi jezik, ki je podrejen jezikovnemu pregledu s strani lektorjev ali drugih akterjev in na ta način zaznamovan z večjo reguliranostjo oz. strožjim sledenjem normam, ki jih predpisujejo slovenski jezikovni priročniki in druga priporočila.

pa so bili označeni tisti, pri katerih se je ob deležniku pojavljal vršilec dejanja (izražen s strukturo *s strani + samostalnik v rodilniku* in za primerjavo tudi z *od + samostalnik v rodilniku*), saj so ravno ti primeri tisti, ki so osrednja tema najine raziskave. Iskalni pogoj je razmeroma širok in je poleg primerov trpnika zajel tudi številne druge primere. Skupno je bilo tako po prvi fazi izluščenih 765.703 primerov. Med temi je bilo 755 takih, ki so vsebovali potencialni trpnik in zvezo *s strani + samostalnik v rodilniku*, ter 3.306 primerov s potencialnim trpnikom in zvezo *od + samostalnik v rodilniku*. Zaradi odsotnosti posebne oznake za trpnik je bilo, kot sva omenili zgoraj, tudi pri primerih z izraženim vršilcem dejanja nujno pred podrobnejšo analizo odstraniti neprave primere. Kriterij za razvrščanje primerov je bila možnost slovnične pretvorbe v paralelno aktivno obliko, ne glede na pragmatične in druge dejavnike.⁸ Na ta način sva izločili vse primere, kjer je deležnik rabljen pridevniško (*opozoril, ki smo jih slišali v preteklih letih*), kot povedkov prilastek ali povedkovo določilo (*ki smo jih slišali v preteklih letih*), vse primere z neprehodnimi glagoli (*negativni in zaskrbljeni odzivi*), primere, kjer je deležniška oblika posamostaljena (*za spodbujanje lojalnosti in vdanosti s strani zaposlenih*) ter vse primere, kjer se zveza *s strani* pojavlja ob drugih elementih (npr. pridevnikih, glagolnikih itd.: *umazanem poskusom diskreditacije s strani medijskih lakajev*). Ob tem velja poudariti, da se pri korpusnem iskanju strukture z *od* pojavi še veliko več nepravilnih primerov, saj je oblikovno manj specifična in iskalni pogoj zajame poleg primerov z vršilcem dejanja tudi take, kjer je izraženo časovno obdobje (*Stalno je odprta od začetka junija do konca oktobra*), prostor (*komora je torej zaprta od zunaj*), vzrok (*Bil je ves zaripel od obvladovanja položaja*), primerjava (*Mikeov je bil videti najbolj zdelan od vseh*) in druga razmerja.

Tudi pri trpnikih, ob katerih je vršilec dejanja izražen s strukturo *s strani + samostalnik v rodilniku*, je bilo prisotnega nekaj šuma, vendar veliko manj kot pri strukturah z *od*. Tako so bili med nepravimi primeri taki, kjer *s strani* ne uvaja vršilca dejanja (*Ti eseji so objavljeni v knjigah Pogled s strani*) ali ko ne gre za trpnik in posledično niti ne za vršilca dejanja (*Dosežek bo kmalu viden in pridobili si boste simpatije s strani nadrejenih*).

Nepravi primeri so bili torej odstranjeni ročno, nato pa so bili identificirani primeri s strukturo *s strani + samostalnik v rodilniku* analizirani z jezikovnega

8 V tej fazi sva se omejili na možnost slovnične pretvorbe, ki je prav zaradi prisotnosti vršilca dejanja v načelu vedno preprosta. Nisva se ozirali na pragmatične in druge dejavnike, ki so vplivali na izbiro trpnika kot glagolske oblike in zaradi katerih bi lahko aktivna oblika bila v danem sobesedilu manj primerna, saj je pragmatična neustreznost aktivne oblike razlog več za vključitev primera v nabor in ne obratno.

vidika ter z besedilnovrstnega vidika. Na jezikovni ravni sva se osredotočili na položaj vršilca dejanja v deležniškem stavku (pred deležnikom ali po njem), tip deležniške strukture (osebna glagolska oblika ali deležniški polstavek) ter glagolski čas oz. način, v katerem je trpnik (sedanjik, preteklik, prihodnjik, pogojniki, velelniki, drugo). Besedilne vrste, v katerih se trpnik pojavlja, sva analizirali s pomočjo oznak v korpusu Kres, kot so kategorizirane v okolju NoSketch Engine in ki razmeroma natančno specificirajo izvor v korpus vključenih besedil, ne samo osnovni podkorpus, v katerega sodijo (prim. tabeli 1 in 2). Rezultati analiz so predstavljeni v nadaljevanju.

4 Rezultati in diskusija

4.1 Pogostnost in oblike

Po zgoraj opisanih metodah sva iz korpusa Kres izluščili pojavitve trpnika, ob katerem je vršilec dejanja, izražen z zvezo *od + samostalnik v rodilniku* ali z zvezo *s strani + samostalnik v rodilniku*. Izkazalo se je, da so po odstranitvi nepravilnih primerov, katerih delež je v primeru zvez z *od* znašal 86 %, v primeru *s strani* pa le 10 %, – morda proti pričakovanjem – številčnejši primeri z zvezo *s strani*, ki jih je 676, tj. približno 6,76 na milijon besed, medtem ko je tistih z *od* 444, tj. 4,44 na milijon. To pomeni, da je prvih okrog 50 % več kot drugih, kar nedvomno potrjuje pomembno vlogo, ki jo zveza, uvedena s *s strani*, ima v sodobnem jeziku pri trpnem naklonu, prav tako pa tudi potrjuje prvo hipotezo, izpostavljeno zgoraj, in upravičuje odločitev, da tej zvezi posvetimo našo pozornost v nadaljevanju.

Zveza, uvedena s *s strani*, se v korpusu Kres pojavlja ob trpniku tako v primerih, ko gre za osebno glagolsko obliko, kot tudi v primerih, ko je trpnik rabljen samostojno, torej v levih ali desnih polstavkih (gl. tudi primere 1–7 v razdelku 2).⁹ V tabeli 3 so prikazani podatki o pojavljanju trpnika v omejenih vlogah.

9 Avtorici deležniške trpne oblike upošteva kot polnopravne primere trpnika z ozirom na to, da je deležnik običajna glagolska oblika, le da ne tudi osebna. Po drugi strani v opis ne zajemava primerov, kjer je vršilec dejanja vezan na glagolsko dejanje, izraženo z glagolnikom oz. nominalizacijo, saj so to kljub njihovi delno glagolski naravi dejansko samostalniki.

Tabela 2: Pojavljanje trpnika v korpusu Kres glede na glagolski naklon in čas

Glagolski naklon/čas	Število pojavitev	Pogostnost na milijon besed
Povedni naklon	605	6,05
sedanjik	263	2,63
preteklik	289	2,89
prihodnjik	33	0,33
Pogojni naklon	20	0,20
Veelni naklon	0	0
Polstavčni deležnik	71	0,71
levi prilastek	47	0,47
desni polstavek	27	0,27

Z izjemo veelnega naklona, ki se v opazovanem korpusu ne pojavlja v trpni obliki z izraženim vršilcem dejanja, se trpnik pojavlja v vseh omenjenih oblikah. Najpogosteje ga najdemo v povednem naklonu v obliki sedanjika ali preteklika, veliko redkeje tudi prihodnjika, še manjkrat pa se pojavi v pogojnem naklonu. Pogostost posameznih oblik je gotovo vezana na izbor korpusa, saj bi pri drugačnem izboru besedil (npr. v korpusu akademskih besedil KAS, ki ga analizirajo Logar Berginc in sod. 2016) rezultati bili vsaj deloma drugačni. Zanimivo pa je, da se trpnik kljub relativni nenaklonjenosti normativnih priročnikov, katerim v večini sledi tudi slovenska lektorska skupnost,¹⁰ živahno pojavlja z vso svojo raznovrstnostjo.

Ob osebnih glagolskih oblikah najdemo tudi nezanemarljivo število primerov, v katerih je trpni deležnik rabljen samostojno, v vlogi levega prilastka ob samostalniku ali povedka desne polstavčne strukture. V primerih, kjer se trpnik pojavlja levo od samostalnika, se glagolska narava opazovane strukture pogosto najbolj zamegli, saj gre za vlogo, ki je tipično pridevniška. Vendar v analiziranih konkordancah ob takih trpnih deležnikih najdemo tudi izraženega vršilca dejanja, kot v primeru 11, kar ravnotežje spet prenese nekoliko v prid glagolski interpretaciji.

(11) Primeri s strani ljudi povzročeni katastrof so požigi, zastрупitve in eksplozije. (Stvarna besedila, Skok, Peterlin in Ribarič 2005)

10 Naj bralce spomniva, da je večina besedil, zbranih v korpusu Kres (z delno izjemo internetnega podkorpusa), izšla v tiskani obliki in bila pred tem pregledana s strani lektorjev.

Še bolj se ohrani prava glagolska narava trpnega deležnika v primerih, ko je rabljen kot nosilec desne polstavčne strukture (primer 12), prisotnost vršilca dejanja pa poudari to naravo.

(12) V dokaz tega sta spodaj podpisana predstavnika, pooblaščená s strani svojih vlad, podpisala ta sporazum. (Stvarna besedila, Državni zbor RS 1999)

V zgornjih dveh primerih je razvidna tudi značilnost, povezana z izražanjem vršilca dejanja ob deležniškem trpniku, in sicer pozicija vršilca dejanja glede na trpnik. *Zvezo s strani + samostalnik v rodilniku* lahko namreč najdemo tako levo od trpnega deležnika kot tudi desno, pri čemer je desna pozicija bistveno pogostejša, kot vidimo v tabeli 4.

Tabela 3: Pozicija vršilca dejanja

Mesto vršilca dejanja glede na trpni deležnik	Število pojavitev	Pogostnost na milijon besed
Levo	90	0,90
Desno	586	5,86

Pozicija ni vezana na obliko trpnika oz. njegov čas ali naklon, saj se vršilec dejanja lahko pojavlja levo ali desno od trpnika v vseh časih in naklonih (vzorec vseh možnih kombinacij je povzet s primeri 13–18). Ko je vršilec dejanja levo od trpnega deležnika, je navadno pomožni glagol postavljen pred vršilca dejanja, kot v primerih 13 in 14, v primeru 15 z levim polstavčnim deležnikom pa je neposredno pred deležnikom. Ko je trpna oblika osebna (v povednem ali pogojnem naklonu), jo najdemo tik po deležniku (primer 16) ali tudi po vrinjenih elementih (primer 17). Enako velja tudi, ko je trpnik uporabljen kot nosilni element desnega polstavka (primer 18).

(13) Zanimivo je, da so naši kolegi v sosednji Hrvaški že pred leti doumeli, da bodo s strani kolegov zapostavljeni, in imajo danes doktorat znanosti, kadar predavajo tuji jezik na fakultetah. (Časopisi, Večer 1998) – prihodnjik, vršilec dejanja na levi

(14) V času revolucije je bilo s strani revolucionarjev prepovedano braniti se pred njimi. (Časopisi, Nova obzorja 2003) – preteklik, vršilec dejanja na levi

(15) Na skupščini pooblaščené investicijske družbe NFD1 so bili v petek potrjeni vsi s strani uprave predlagani sklepi, med drugim sklep o

nerazporeditvi lanskega dobička. (Časopisi, Večer 1999) – levi deležniški polstavek, vršilec dejanja na levi

- (16)»Vsako prijavo, če je podana s strani občana, moramo pač vzeti resno,« je pojasnil. (Časopisi, Dnevnik 2009) – preteklik, vršilec dejanja na desni
- (17)V primerih, ko je vozilo poškodovano nasilno ali objestno s strani tretjih oseb – vse bolj »priljubljeni« risi v laku z ostrim predmetom po bokih parkiranih avtomobilov – je zavarovanec upravičen do zavarovalnine brez soudeležbe pri škodi v obliki franšize. (Časopisi, Dnevnik 2007) – sedanjik, vršilec dejanja na desni po vrinjenih elementih
- (18)Moderna država je posoda moči, oblikovana s strani političnega aparata, ki si priznava suverene pravice znotraj meja in si prilašča pravico, da jih brani z vojaško močjo. (Strokovna besedila, Knific in Bogataj 2008)

4.2 *Distribucija v različnih besedilnih vrstah*

Za trpne deležnike, ki so se pojavili z izraženim vršilec dejanja, uvedenim z zvezo *s strani*, sva preverili tudi, v katerih podkorpusih oz. besedilnih vrstah se pojavljajo. V tabeli 5 je navedeno absolutno število pojavitev trpnega deležnika v posameznih podkorpusih korpusa Kres, ob tem pa tudi pogostnost na milijon besed, ki je preračunana v skladu z velikostjo posameznega podkorpusa (prim. tabelo 1).

Tabela 4: Pojavljanje trpnega deležnika v podkorpusih korpusa Kres

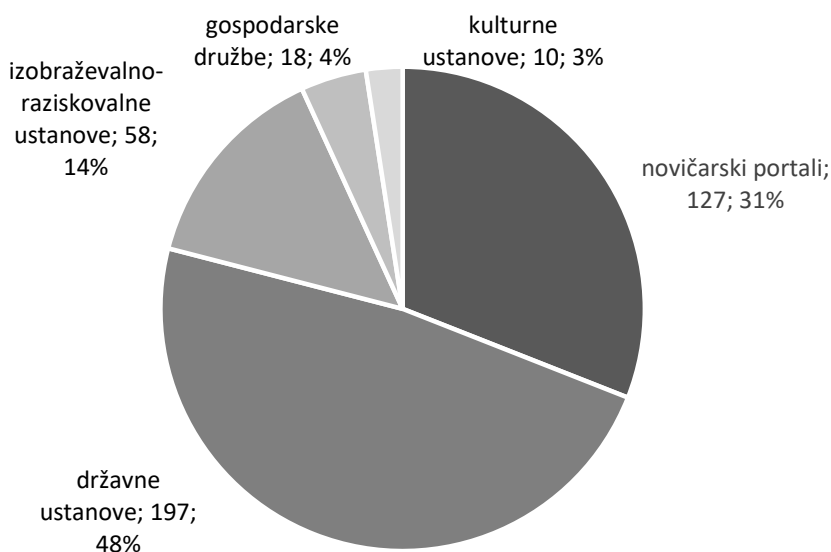
Podkorpus	Absolutno število pojavitev	Pogostnost na milijon besed
Leposlovje	6	0,35
Stvarna besedila	57	3,17
Časopisi	79	3,95
Revije	40	2,00
Internet	420	84,00
Drugo	84	4,20

Kot lahko hitro razberemo iz tabele 5, je obravnavana oblika trpnika z izraženim vršilec prisotna v vseh podkorpusih, pri čemer je njegova pogostnost podobna v podkorpusih Stvarnih besedil, Časopisov, Revij in Drugih besedil, izrazito pa izstopata podkorpus Internet in podkorpus Leposlovje. V slednjem se namreč trpnik pojavlja izjemno redko, natančneje v 6 primerih oz. 0,35-krat

na milijon pojavnic. Zanimivo je, da se vsak od teh primerov pojavi v drugem delu in torej ne gre za posameznega avtorja, ki bi bil posebej naklonjen uporabi trpnika.¹¹ Kot zgled primera iz tega podkorpusa navajava primer 19.

(19) Razumljivo je, da ne želite, da bi bil Benedict takšni krutosti izpostavljen s strani novega gospodarja. (Leposlovje, Quick 2005)

Po drugi strani se trpnik pojavlja nenavadno pogosto v podkorpusu Internet – kar 20-krat pogosteje kot v podkorpusu Drugo, ki je naslednji po pogostnosti. Prav zaradi te izredne pogostnosti, pa tudi zaradi posebnosti sestave korpusa Internet, ki je bila izpostavljena v razdelku 4.1, so na sliki 1 prikazani rezultati za posamezne podvrste internetih besedil oz. besedilodajalcev.

Slika 1: Absolutne vrednosti in deleži primerov trpnika v posameznih delih podkorpusa Internet.

11 Prav tako zanimivo je dejstvo, da se polovica teh primerov iz leposlovja pojavi v izvirnih slovenskih delih, polovica pa v prevodih. Kot je bilo omenjeno zgoraj, se med jezikom v prevedenih delih in jezikom del, izvorno napisanih v tem jeziku, lahko pojavljajo specifične razlike, saj je bilo večkrat dokazano, da se značilnosti izvirnega jezika lahko prenašajo v prevod. Ker sta v leposlovnem podkorpusu združeni obe vrsti besedil, ne moremo dokončno presoditi, ali se kaj podobnega dogaja tudi v primeru trpnika. Iz identificiranih zgledov z izraženim vršilcem dejanja se zdi, da kake posebne razlike ni.

Razberemo lahko, da se obravnavana oblika trpnika najpogosteje pojavlja na uradnih spletnih straneh državnih ustanov (48 % vseh primerov), ki jih zaznamujeta zlasti dve vrsti strokovnih jezikov, pravni in uradovalni (primer 20).

(20) Projekt je sofinanciran s strani Evropske komisije. (Internet, upr.si 2011)

Drugi del podkorpusa, ki izkazuje veliko pogostnost obravnavane strukture, pa so besedila z novičarskih portalov. V tem primeru gre za popolnoma drugačno sliko, saj sta ravno v tem delu podkorpusa internetnih besedil združeni dve jezikovni različici, ki sta si med seboj zelo različni. Na eni strani se namreč tu pojavlja publicistični jezik, ki je značilen tudi za Časopise in Revije, vendar je navadno zaradi pogosto zelo ažurnega dodajanja vsebin manj podvržen običajnemu pregledovanju, ki so ga deležna časopisna in revijalna besedila (primer 21). Po drugi strani pa so ob teh »uradnih« vsebinah prisotni tudi komentarji uporabnikov, ki načeloma niso izpostavljeni nobeni obliki jezikovne kontrole: včasih so taki komentarji popolnoma v skladu s slovensko normo (primer 22), včasih pa (tudi močno) odstopajo od nje na različne načine (primer 23).

(21) Nogometna zveza Slovenije bo prispevala 100 tisoč evrov, preostalih 44,5 tisoč evrov pa bo sofinancirano s strani Fundacije za šport. (Internet, siol.net 2010)

(22) Težko me bo prepričati, da ta poteza ni režirana s strani energetskega lobija. (Internet, siol.net 2010)

(23) Ker ti si pa očitno plačan s strani »pravice« da pluske talaš tistim k ženske žalijo, a? :) (Internet, siol.net 2010)

Ker se v literaturi omenja, da se trpnik najpogosteje pojavlja v strokovnih besedilih, je vredno pobliže pogledati tudi podatke za podkorpusa Drugo in Stvarna besedila. Primeri trpnika v korpusu Drugo so iz dveh vrst besedil, in sicer v veliki večini iz besedil Državnega zbora (sej, zakonov ipd.)¹² ter le v 4 primerih iz postprodukcijskih besedil RTV Slovenija. V korpusu Stvarnih besedil pa najdemo različna strokovno znanstvena in zlasti poljudnoznanstvena besedila. V obeh primerih pa je kljub vsemu pogostnost trpnika z izraženim vršilec dejanja zelo nizka v primerjavi s korpusom internetnih besedil. V teh

12 Besedila sej Državnega zbora so (sicer prečiščene) transkripcije govorne komunikacije, zato bi bilo mogoče, da se v tovrstnih primerih pojavijo skladijski vzorci, ki so značilni za govorjeni jezik, vendar najina analiza takih posebnosti ne potrjuje: gre za primere, v katerih prevladuje razmeroma formalen register in ki so precej različni od neformalnega govora, npr. *Uvajanje vseh oblik zasebne zdravstvene dejavnosti naj bo postopno in nadzorovano s strani Ministrstva za zdravstvo, ki odgovarja za delovanje sistema zdravstvenega varstva*.

dveh podkorpusih se trpnik z izraženim vršilcem dejanja ne pojavlja bistveno pogosteje kot v publicističnem jeziku, kar je verjetno pogojeno z dejstvom, da je trpnik, ko je uporabljen v takih besedilih, navadno rabljen z namenom, da bi zakrili vršilca dejanja.

4.3 Vzroki za rabo trpnika z izraženim vršilcem

Kot smo videli v zgornjih primerih, je pojavnost trpnika popolna, tudi v primerih, ko je vršilec dejanja izražen: v trpni obliki se namreč v obravnavanem korpusu pojavljajo vsi nakloni in časi (z izjemo velelnika). Če k 676 primerom, ko je za izražanje vršilca dejanja uporabljena zveza *s strani*, prištejemo še 444 primerov s predlogom *od*, dobimo skupno 1120 primerov oz. 11,20 pojavitev na milijon besed. Dejstvo je torej, da se trpnik z izraženim vršilcem kljub negativnim stališčem normativnih priročnikov redno pojavlja v slovenskih pisnih besedilih, zato se želiva v nadaljevanju posvetiti potencialnim vzrokom, ki avtorje besedil privedejo do izražanja vršilca dejanja, torej vprašanju, zakaj je izraziti vršilca v trpni strukturi sploh potrebno. V skladu z normo naj bi trpni naklon uporabili, ko ne želimo ali ne moremo povedati, kdo je vršilec dejanja (prim. 2. razdelek). V nekaterih tujih jezikih, npr. angleščini ali italijanščini, je trpni naklon pomembno sredstvo pri določanju tematske strukture besedila oz. tako imenovani členitvi po aktualnosti (Toporišič 2000: 667–668), saj je zaradi neizraženih sklonskih oblik samostalnikov težko spreminjati besedni red npr. osebka, povedka in predmeta. V slovenščini lahko zaradi izrazitih oblikoslovnih značilnosti dosežemo enak učinek s preprosto spremembo vrstnega reda: *Jabolko je pojedel Peter*, pri čemer je zaradi različnih sklonov še vedno popolnoma jasno, kdo je vršilec dejanja. Vprašanje je torej, kakšna je pragmatična potreba po izražanju vršilca dejanja ob trpniku.

Raziskava Logar Berginc in sod. (2016), ki sicer ni popolnoma primerljiva s pričujočo (zaradi narave korpusnega iskanja avtomatsko vključuje vse primere, ki so oblikovno skladni z vzorci, značilnimi za trpnik,¹³ tukaj pa se omejujeva na ročno prečiščene primere z izraženim vršilcem dejanja), skladno z najinimi rezultati nakazuje, da o rabi trpnika ne moremo govoriti »enorodno in posplošeno« (Logar Berginc in sod. 2016: 243), obenem pa nam rezultati analize trpnika z izraženim vršilcem potrjujejo, da vsaka tehtnejša razlaga s pragmatičnega vidika zahteva več kot samo številčni pregled posameznih oblik trpnika.

13 Logar Berginc in sod. (2016) na primer ne ločujejo med primeri, pri katerih gre dejansko za trpno obliko (npr. *biša je zgrajena*), in takimi, pri katerih je deležnik že izrazito pridevniški in gre pri strukturi verjetno bolj za povedek *biti* s povedkovim določilom (npr. *znanstveniki so prepričani*).

Možnost, da bi bil trpnik uporabljen zato, da bi bila razmerja v povedi jasnejša, je posebej v primerih z izraženim vršilec dejanja malo verjetna, saj je aktivna oblika v načelu (in v obravnavanih primerih) primarna in s slovničnega vidika v vseh pogledih enostavnejša. Težko je tudi verjeti, da je raba trpnika odraz želje po objektivnosti ali višji formalnosti, saj je velik delež primerov, ki sva jih analizirali, ravno iz podkorpusa internetnih besedil, specifično iz komentarjev uporabnikov (kar je razvidno iz vsebine posameznih primerov) in prav v teh načeloma ni opaziti težnje po zviševanju formalnosti.

Po drugi strani pa se najina opažanja ujemajo z zanimivim odgovorom, ki ga na to vprašanje ponuja Gönc (2006) v svoji diplomski nalogi, posvečeni analizi novinarskega diskurza v povezavi z vladajočo ideologijo, ki sledi Van Dijkovi (1988) kritični analizi diskurza. V zvezi s poročanjem o žrtvah konflikta v Iraku v prvih letih tretjega tisočletja avtorica (ibid.: 40–44) navaja različne stopnje izražanja odgovornosti v zvezi z žrtvami nasilja: od jasno izražene odgovornosti s tvornim načinom, kjer je vršilec dejanja poudarjen, prek manj jasno izražene odgovornosti s trpnim načinom, ob katerem je vršilec dejanja potisnjen iz vloge osebka v vlogo prislovnega določila, bodisi s strukturo *s strani* bodisi metonimično kot navedba kraja ali časa (*so padli pod britanskimi kroglasti*), pa do primerov, ko odgovornost ni izražena in je uporabljen trpni način brez vršilca dejanja, ki pa se ga da razbrati iz sobesedila oz. predhodnega vedenja, ter končno do primerov, ko je odsotna vsakršna odgovornost za dejanje in je uporabljen reflektivni trpnik *s se*.

Zdi se torej, da vršilca dejanja ob trpniku pogosto izrazimo takrat, kadar sicer želimo omeniti, kdo je dejanje izvršil, vendar nočemo na tega vršilca uperjati posebne pozornosti (primer 24). Pri tem primeri iz obravnavanega korpusa nakazujejo, da lahko tudi položaju vršilca dejanja – levo ali desno od trpnika – pripišemo posebno vlogo, saj postavitve levo od trpnika še bolj odvzame pozornost od vršilca, ker je bližje temi stavka (primer 25), medtem ko je položaj po trpniku nekoliko manj zamegljen, ker je vršilec dejanja vseeno lahko v danem stavku postavljen v vlogo reme oz. nove informacije (primer 26, pa tudi primer 24).

(24) Najprej je bila izvedena kontrola porabe sredstev s strani Urada za nadzor proračuna RS. (Časopisi, Neviodunum 2008)

(25) Primeri s strani ljudi povzročениh katastrof so požigi, zastрупitve in eksplozije. (Stvarna besedila, Skok, Peterlin in Ribarič 2005)

(26) Ta sposobnost sicer ni podprta s strani Win32 sistema. (Stvarna besedila, Desk 1997)

Tako kot torej na splošno velja, da naj bi vsako izrazno sredstvo v jeziku imelo svojo funkcijo v sistemu, tudi za izražanje vršilca ob trpniku lahko trdimo, da ima svoje mesto v slovenskem sistemu: ne gre sicer za strogo slovnično motivirano funkcijo, temveč za pragmatično sredstvo za niansiranje odgovornosti vršilca določenega dejanja. Seveda pa je to le en, morda najbolj očiten razlog za pojavljanje vršilca dejanja: gotovo vsaj v govorjenem diskurzu velja, da se vršilec dejanja pojavi tudi tedaj, ko se tvorec sredi stavka odloči, da bi izrazil to udeležensko vlogo, morda pa bi v različnih situacijah lahko identificirali še kak drugi razlog. Vsekakor pa velja, da korpusni podatki potrjujejo, da ima trpnik (in ob njem izražen vršilec dejanja) popolnoma upravičen razlog za obstoj in uporabo tudi v slovenskem jeziku. Situacije, ko je treba odgovornost bolj ali manj zamegliti, so različno pogoste v različnih besedilnih vrstah, kot smo videli, vendar se pojavljajo povsod.

5 Sklepi

V prispevku sva s korpusno analizo želeli preveriti dejansko rabo trpnika z izraženim vršilcem dejanja s *s strani* + *samostalnik v rodilniku*. Gre torej za strukturo, ki je v dosedanjih razpravah o trpniku v slovenščini obravnavana izrazito obrobno, poleg tega pa je v obstoječih priročnikih slovenskega jezika razmeroma nedosledno pokrita in slabo utemeljena na dejanski rabi. Izkazalo se je, da s korpusno metodologijo lahko identificiramo in razčlenimo pojavljanje različnih oblik trpnika ter da je ta z vidika slovnične obravnave nekoliko zapostavljena izrazna možnost živa v jeziku in ima določene pragmatične funkcije, ki jih ni mogoče zanemariti.

Z analizo sva najprej želeli preveriti hipotezo, da se struktura, pri kateri je vršilec dejanja uveden z zvezo *s strani*, pojavlja v korpusu in ali lahko predstavlja alternativo v priročnikih opisane oblike z *od*. Rezultati so pokazali presenetljivo dejstvo, da ne samo, da je zveza s *s strani* prisotna v vseh podkorpusih korpusa Kres, temveč je tudi v celoti precej pogostejša od zveze z *od*.¹⁴

Čeprav je bila večina primerov najdena v podkorpusu Internet, se je potrdila tudi druga hipoteza, ki je osredotočena na neenakomerno pojavljanje trpnika v različnih besedilnih vrstah. Trpnik z vršilcem dejanja, uvedenim z zvezo *s strani*, se je med raznimi internetnimi besedili pojavljal najpogosteje na uradni straneh državnih ustanov, bistveno manj pogosto pa v ostalih podkorpusih

14 Zaradi prostorskih omejitev se jim tukaj nisva posvetili, vendar bi bilo zanimivo preveriti tudi druge, morda tudi manj posredne načine izražanja vršilca, npr. prek(o), via, s pomočjo in druge.

Kresa. Zdi se, da je internetni medij manj izpostavljen normativnosti ter tudi na uradnih spletnih straneh, zaznamovanih s pravnim strokovnim jezikom in uradovalnim jezikom, brez večjih pomislekov sprejema trpni način. Ob tem velja izpostaviti, da je trpnik pogost tudi v primerih iz forumov in komentarjev, pri katerih je raba jezika velikokrat nestandardna, vendar bi bilo za temeljitejši pregled tovrstnih rab smiselno uporabiti drugačen korpus, kjer so posamezni internetni žanri bolje ločeni med sabo (gl. korpus Janes¹⁵).

Glede na to, da naj bi trpnik v slovenskem jeziku načeloma uporabili takrat, kadar vršilca dejanja ne želimo ali ne moremo izraziti, se postavlja vprašanje, ali je mogoče prepoznati razloge za rabo trpnika z izraženim vršilcem dejanja. Analizirani primeri nakazujejo, da ima raba z vršilcem dejanja lahko konkretno pragmatično vlogo pri izražanju odgovornosti za dejanje. Medtem ko je pri tvorni obliki odgovornost za dejanje jasno postavljena na vršilca v obliki osebka, lahko pri trpniku odgovornost ostane popolnoma neizražena ali pa je izražena v omiljeni obliki z uporabo prislovnega določila vršilca dejanja. Ker je v določenih besedilnih vrstah tako izražanje ne samo zaželeno, temveč verjetno tudi nujno potrebno, je vloga tovrstnih struktur torej jasno določena v jezikovnem sistemu.

V zvezi s korpusno analizo trpnika velja pripomniti, da je zaradi oblikovne neizrazitosti in prekrivnosti z navidezno podobnimi strukturami (npr. glagolom biti v vlogi kopule in povedkovim določilom ali prilastkom) nujno korpusne primere prečistiti tudi ročno, kar je relativno zamudno, vendar vredno truda, saj so zaradi tega rezultati tudi statistično veliko bolj zanesljivi.

V prihodnosti se avtorici želiva posvetiti še številnim drugim vprašanjem, ki so povezana s trpnikom. Gotovo je treba podrobneje analizirati tudi primere, kjer je vršilec dejanja uveden s predlogom *od*, ter ugotoviti, ali morda različna izrazna načina nimata tudi različne distribucije v besedilnih vrstah oz. podkorpusih. Posebno obravnavo bi zahtevali pomensko in pragmatično povezani primeri, ko je glagolsko dejanje izraženo z nominalizacijo oz. glagolnikom s tvornim pomenom, ob katerem je prav tako izražen vršilec dejanja (npr. *bombardiranje s strani kozmičnih žarkov*). Nujno bi bilo, poleg tega, korpus Internet nadomestiti z bolj kontrolirano obliko, kjer se ne bi mešali standardna in nestandardna jezikovna raba. Za slovnični opis pa se zdi precej pomembna tudi analiza realnih primerov rabe z vidika udeleženskih vlog, ki so ubesedene ob trpniku.¹⁶ Pričakovali bi namreč, da oblika izkazuje mešane lastnosti zlasti

15 <http://nl.ijs.si/janes/>

16 V ta namen bi morda lahko kljub majhnemu številu vključenih povedi uporabili tisti del korpusa *ssj500k 2.0*, ki ima označene udeleženske vloge.

v polstavkih, kjer je njena narava razdvojena med glagolsko in pridevniško, in da prisotnost ali odsotnost udeležencev v glagolskem dejanju lahko vpliva na večjo ali manjšo sprejemljivost stavkov v trpnem načinu.

Zahvala

Raziskovalna programa št. P6-0218 (TMJ) in P6-0215 (APP) je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri in literatura

- Bajec, Aanton, Rudolf Kolarič in Mirko Rupel, 1956: Slovenska slovnica. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Breznik, Anton, 1916: Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Breznik, Anton, 1934: Slovenska slovnica za srednje šole. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Bunc, Stanko, 1940: Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Clarin. <https://www.clarin.si/noske/> (dostop 7. 3. 2021).
- Čibej, Jaka in Silvana Orel Kos, 2015: Slovene and Swedish translation equivalents of the English passive in two discourse types. Schlamberger Brezar, Mojca, David J. Limon in Ada Gruntar Jermol (ur.): Contrastive analysis in discourse studies and translation = Analyse contrastive de discours et traduction = Kontrastive Diskursanalyse und Translation. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 234–253.
- Gönc, Katja, 2006: Novinarski diskurz in vladajoča ideologija. Analiza poročanja časnika Delo o napadu na Irak. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Iskra, Lorena, 2015: Spremembe tendenc pri rabi trpnega glagolskega načina v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kocmut, Aleksandra, 2013: Pravipis: zbirka pogostih pravopisnih kavljev z nekaj napotki za brskanje po e-slovarjih. Ljubljana: Modrijan.
- Korpus JANES. <http://nl.ijs.si/janes/> (dostop 7. 3. 2021).
- Korpus KAS. http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/corp_info?corpname=kas (dostop 7. 3. 2021).
- Korpus Kres. <http://www.korpus-kres.net/> (dostop 7. 3. 2021).
- Korpus ssj500k. 2.0. <https://www.clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1165> (dostop 7. 3. 2021).
- Leskovec, Mojca, 2016: Jezikoslovni pogled na trpnik v zgodovini slovenskega jezika. Jezik in slovstvo 61/1. 3–13.
- Leskovec, Mojca, 2016: Trpnik v nemščini in slovenščini: zgodovina jezikoslovne obravnave in raba v sodobnih slovenskih besedilih. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

- Logar Berginc, Nataša, Miha Grčar, Marko Brakus, Tomaž Erjavec, Špela Arhar Holdt in Simon Krek, 2012: Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in cc-KRES: gradnja, vsebina, uporaba. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko; Fakulteta za družbene vede.
- Logar Berginc, Nataša in Nikola Ljubešić, 2013: Gigafida in sIWaC: tematska primerjava. Slovenščina 2.0 1/1. 78–110.
- Logar Berginc, Nataša, Špela Arhar Holdt, in Tomaž Erjavec, 2016: Slovenski strokovni jezik: korpusni opis trpnika. Kržišnik, Erika in Milan Hladnik (ur.): Toporišičeva obdobja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 237–245.
- Medinstitucionalni slogovni priročnik. <https://publications.europa.eu/code/sl/sl-000100.htm> (dostop 7. 3. 2021).
- Merjenje obiskanosti spletnih strani MOSS. <http://www.moss-soz.si/> (dostop 7. 3. 2021).
- Nacionalna raziskava branosti. <http://www.nrb.info/> (dostop 7. 3. 2021).
- NoSketch Engine. <http://nl.ijs.si/noske/index.html> (dostop 7. 3. 2021).
- Orešnik, Janez, 2007: Slovenski trpnik na se (v naravni skladnji). Slavistična revija 55/1–2. 32–39.
- Tasič, Darja, 2016: Trpni način v slovenščini. Lektorsko društvo Slovenije. <http://www.lektorsko-drustvo.si/jezikovni-pogovori/trpni-nain-v-slovenini> (dostop 7. 3. 2021).
- Toporišič, Jože, 1991: Slovenska slovnica. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2000: Slovenska slovnica. Maribor: Obzorja.
- Van Dijk, Teun Adrianus, 1988: News and Discourse. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič, 2015: Center in periferija. Razmerja moči v svetu prevajanja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Žagar, France, 1984: Tvornik in trpnik. Jezik in slovstvo 29/4. 135–139.